

УДК 343.163

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2026-51-1-236-248>

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ
ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ (1991–2025):
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Татаренко Г.В.

**HISTORY OF THE FORMATION AND TRANSFORMATION
OF THE SPECIALIZED PROSECUTOR'S OFFICE IN THE FIELD
OF DEFENCE OF UKRAINE (1991–2025): PROBLEMS AND PROSPECTS**

Tatarenko H.V

У статті проаналізовано становлення та розвиток спеціалізованої прокуратури у сфері оборони України у 1991–2025 рр. крізь призму еволюції конституційної моделі функцій прокуратури, трансформації системи органів правопорядку та змін у структурі військової юстиції. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між конституційними засадами організації прокуратури, галузевим законодавством і фактичною інституційною практикою в умовах реформування сектору безпеки і оборони. Висвітлено ключові етапи інституційних трансформацій - від формування та стабілізації спеціалізованої прокуратури до її ліквідації, подальшого відновлення й функціональної трансформації, - а також проаналізовано їх вплив на забезпечення законності, правопорядку, військової дисципліни та захист прав військовослужбовців в умовах збройної агресії і воєнного стану.

Обґрунтовано, що повномасштабна війна суттєво загострила системні проблеми кримінальної юстиції у воєнній сфері, зокрема фрагментацію інституційної структури, розрив між досудовим розслідуванням і процесуальним керівництвом, а також дефіцит спеціалізованих знань і практичного досвіду. Це актуалізувало об'єктивну потребу у фаховій спеціалізації прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво та підтримують публічне обвинувачення у справах, пов'язаних із функціонуванням сектору оборони. Визначено основні правові, організаційні й кадрові виклики сучасної моделі спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, зокрема неповноту нормативного регулювання, відсутність спеціалізованих військових судів та нестабільність кадрового забезпечення. Окреслено перспективи подальшого розвитку спеціалізованої прокуратури з урахуванням міжнародного досвіду, стандартів НАТО та концепції «тріади військової юстиції» як умови формування цілісної та ефективної моделі військової юстиції в Україні.

***Ключові слова:** військова юстиція; воєнні злочини; військові злочини; реформа прокуратури; спеціалізована прокуратура у сфері оборони; статус прокурора; прокуратура; правопорядок*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена збройною агресією РФ проти України, тривалою дією правового режиму воєнного стану та глибокими трансформаціями інституційної архітектури забезпечення законності у сфері оборони. За

цих умов підтримання належного військового правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях постає не лише як елемент внутрішньої дисципліни, а як ключова передумова збереження обороноздатності держави, інституційної

стійкості сектору безпеки і оборони, а також довіри суспільства до військових і правоохоронних інституцій. Військовий правопорядок у сучасних умовах набуває комплексного значення, поєднуючи завдання кримінально-правового реагування, забезпечення прав людини та підтримання ефективного функціонування оборонного механізму держави.

Починаючи з 2014 року у зв'язку з бойовими діями на сході України істотно змінилися характер, структура та масштаби правопорушень у військовій сфері. Якщо на початковому етапі збройного конфлікту переважали злочини, пов'язані з порушенням порядку несення військової служби, то з часом зросла частка складних за своєю правовою природою діянь, що поєднують елементи міжнародних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки та загальнокримінальних правопорушень. Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році спричинило безпрецедентне загострення цих проблем, суттєво розширивши коло воєнних злочинів і злочинів агресії та водночас ускладнивши механізми їх документування, досудового розслідування і судового розгляду.

Упродовж усього періоду повномасштабної війни - з 24 лютого 2022 року до кінця січня 2025 року - органами прокуратури зафіксовано близько 150 447 фактів воєнних злочинів, передбачених статтею 438 Кримінального кодексу України та суміжними складами, за якими до суду було передано сотні обвинувальних актів [1]. Станом на листопад 2025 року загальна кількість зареєстрованих воєнних злочинів і злочинів агресії, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань, перевищила 190 тисяч [2]. Ці показники не лише свідчать про масштабність кримінально-правових викликів, а й виявляють обмеженість

традиційних інституційних моделей реагування на злочинність у воєнній сфері.

Паралельно зростає навантаження на систему кримінальної юстиції у військовій сфері. За офіційними узагальненнями Верховного Суду, у 2022 році судами України було засуджено 2 138 військовослужбовців, з яких 1 490 - за військові кримінальні правопорушення; у 2023 році - відповідно 5 339 і 2 585; у 2024 році - 6 532 засуджених військовослужбовці загалом, із них 1 994 - за злочини проти порядку несення військової служби. Найпоширенішими складами залишалися самовільне залишення військової частини або місця служби та непокора [3]. У період з 24 лютого 2022 року по 16 травня 2025 року до судів першої інстанції надійшло близько 32,5 тис. обвинувальних актів, значна частина яких стосувалася самовільного залишення військової частини, дезертирства та ухилення від призову [3]. Додатково у 2025 році зафіксовано 161 461 кримінальне провадження за ст. 407 КК України лише за десять місяців [4].

Об'єктивним чинником зростання зазначених показників є суттєве розширення людського ресурсу оборони: за узагальненими оцінками, чисельність Збройних Сил України з приблизно 166 тис. осіб у 2013 році зросла до близько 800 тис. у 2024 році [5]. Водночас кількісне зростання особового складу не супроводжувалося адекватним інституційним посиленням системи військової юстиції, що призвело до дисбалансу між масштабами кримінально-правових викликів і спроможністю держави забезпечити ефективне, спеціалізоване та правове виважене реагування.

У сукупності наведені дані підтверджують системний і тривалий характер кримінально-правових проблем у військовій сфері та актуалізують необхідність переосмислення ролі спеціалізованої прокуратури у сфері оборони як ключового

елемента інституційного механізму забезпечення військового правопорядку в умовах воєнного стану.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Водночас упродовж тривалого часу в Україні простежувалася стійка тенденція до згортання системи військової юстиції як окремого інституційного комплексу. У 2010 році були ліквідовані військові суди, що фактично зруйнувало спеціалізований сегмент судового контролю за дотриманням законності у військовій сфері, а у 2012 році - інститут військових прокуратур, функції яких було інтегровано до загальної системи органів прокуратури без належного врахування специфіки військової служби та особливостей воєнних правопорушень [6; 7]. Такий підхід ґрунтувався на припущенні про відсутність потреби у спеціалізованій військовій юстиції в умовах мирного часу, однак не враховував потенційних ризиків для національної безпеки та обороноздатності держави.

Хоча у 2014 році військову прокуратуру було відновлено як інституційну відповідь на нові воєнні виклики, пов'язані зі збройною агресією РФ, цей процес мав переважно реактивний характер і не супроводжувався формуванням стабільної нормативної та організаційної моделі її функціонування. Уже у 2019 році в межах чергової реформи органів прокуратури військову прокуратуру знову було ліквідовано, а її повноваження перерозподілено між підрозділами загальної юрисдикції [8; 9]. Така інституційна непослідовність спричинила кадрове ослаблення спеціалізованих підрозділів, втрату професійної експертизи у сфері військових правопорушень, а також розрив інституційної пам'яті, що унеможливило формування сталої практики кримінально-правового реагування у військовій сфері.

Сучасна відсутність цілісної системи військової юстиції, зокрема спеціалізованих

слідчих органів і військових судів, негативно позначається на стані військової дисципліни, ефективності кримінального переслідування військових правопорушень та загальному рівні законності у сфері оборони. Функціонування спеціалізованої прокуратури у відриві від інших елементів військової юстиції істотно обмежує її інституційну спроможність та ускладнює забезпечення належної координації між органами досудового розслідування, процесуального керівництва та судового контролю.

У цих умовах питання відновлення та належного нормативного закріплення військової спеціалізованої прокуратури набуває не лише теоретичного, а й виразного прикладного значення. З огляду на викладене, дослідження розвитку військової спеціалізованої прокуратури в Україні є своєчасним і науково обґрунтованим, оскільки дозволяє критично оцінити наслідки попередніх реформ, виявити їх системні прорахунки та сформувані обґрунтовані пропозиції щодо відновлення ефективної моделі військової юстиції, сумісної зі стандартами держав - членів НАТО та потребами воєнного часу.

Метою дослідження є комплексний історико-правовий аналіз становлення та розвитку військової спеціалізованої прокуратури в Україні з 1991 року до сьогодення, визначення основних етапів і тенденцій її еволюції, оцінка впливу реформ органів прокуратури на цей інститут, а також формулювання ключових проблем і перспектив розвитку з урахуванням міжнародного досвіду.

Об'єктом дослідження є військова спеціалізована прокуратура як інститут правоохоронної системи України, що забезпечує законність у діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Предметом дослідження є історичні закономірності становлення, нормативно-

правовий розвиток, організаційні трансформації та практична діяльність військової спеціалізованої прокуратури в Україні з 1991 року до теперішнього часу, а також правові акти, що визначали її статус і функції, проблеми функціонування та перспективи розвитку в контексті національного законодавства і міжнародних стандартів військової юстиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика діяльності та реформування військової прокуратури України протягом останніх десятиліть перебуває у полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, однак характер цього наукового інтересу залишається переважно вибіркоким. Значна частина публікацій присвячена окремим аспектам військової юстиції - процесуальним повноваженням прокурора, питанням підслідності, співвідношенню військової та загальної юстиції, впливу окремих реформаторських рішень, - тоді як комплексні історико-правові дослідження, що охоплювали б еволюцію військової прокуратури як інституції у динаміці державотворення, залишаються поодинокими. Це зумовлює фрагментарність наукового дискурсу та ускладнює формування цілісного уявлення про закономірності розвитку цього інституту.

У працях українських учених військова прокуратура найчастіше аналізується у зв'язку з кризовими моментами її існування або наслідками інституційних реформ. Вагомий внесок у дослідження проблем військової юстиції зробив Ю. Є. Полянський, який системно проаналізував особливості судової та прокурорської діяльності у Збройних Силах України, звернув увагу на інституційні ризики ліквідації військових судів і військових прокуратур та обґрунтував необхідність формування цілісної «тріади» військової юстиції - військові суди, військова прокуратура та військова поліція - як

передумови ефективного забезпечення правопорядку у військах [10]. Цінність цього підходу полягає у поєднанні нормативного аналізу з функціональним баченням військової юстиції як взаємопов'язаної системи, а не сукупності ізольованих інституцій.

Комплексніший історико-правовий ракурс запропонував Є. О. Загородній, який у своїх дослідженнях поєднав аналіз законодавчого регулювання з історичним оглядом розвитку військової прокуратури з 1991 року. Автор аргументовано показав, що постійні реорганізації цього інституту призводили до втрати інституційної пам'яті, розмивання спеціалізації та зниження ефективності забезпечення законності у військовій сфері, особливо в умовах воєнного стану [11]. Водночас і ці дослідження зосереджені переважно на окремих етапах трансформацій, не завжди пропонуючи узагальнену періодизацію розвитку військової спеціалізованої прокуратури у довгостроковій перспективі.

У зарубіжній науковій літературі історія саме української військової прокуратури висвітлюється епізодично, здебільшого в контексті ширших досліджень реформ сектору безпеки і оборони або трансформації правових систем постсоціалістичних держав. Натомість значну наукову й практичну цінність мають порівняльні дослідження систем військової юстиції держав - членів НАТО, які дозволяють оцінити український досвід у ширшому євроатлантичному контексті. Узагальнення таких підходів міститься, зокрема, у «Зеленій книзі» «Військова юстиція в Україні» (2024), підготовленій Лабораторією законодавчих ініціатив, де систематизовано досвід понад 30 країн і зроблено висновок про домінування спеціалізованих інституцій військової юстиції у демократичних державах як умови поєднання дисципліни, ефективності та

гарантій прав людини [12; 13; 14]. Ці матеріали мають аналітично-порівняльний характер і формують важливе методологічне підґрунтя для оцінки українських реформ.

Отже, попри наявність окремих ґрунтовних наукових і аналітичних праць, еволюція військової спеціалізованої прокуратури України в умовах постійних нормативних та інституційних трансформацій залишається недостатньо дослідженою саме у комплексному історико-правовому вимірі. Наявні дослідження, як правило, фіксують окремі «кризові точки» або наслідки реформ, не завжди простежуючи внутрішню логіку розвитку інституту впродовж усього періоду незалежності. Це зумовлює необхідність подальшого системного аналізу еволюції військової спеціалізованої прокуратури з урахуванням політико-правового контексту кожного етапу державотворення, що й визначає наукову новизну, актуальність і спрямованість даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасна історія української прокуратури розпочалася після проголошення незалежності України у 1991 році, коли було ухвалено Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, який заклав правові засади організації та діяльності органів прокуратури суверенної держави. Водночас у первісній редакції цього Закону інститут військових прокуратур прямо не був передбачений, що відображало загальну орієнтацію законодавця на уніфіковану модель прокурорської системи, адаптовану до умов мирного часу. Така нормативна «нейтральність» щодо військової компоненти не означала її фактичної відсутності: на момент здобуття незалежності на території України продовжували функціонувати військові прокуратури, успадковані від СРСР і підпорядковані Головному військовому прокурору СРСР. Це створювало правову ієрархічну колізію між

реальною інституційною практикою та новим суверенним статусом держави, а також вимагало швидкого вирішення питання юрисдикційної підлеглості та організаційного контролю у сфері військової юстиції.

Саме тому формування національної системи військової прокуратури було започатковано ухваленням Постанови Верховної Ради України від 30 січня 1992 р. № 2076-ХІІ, якою з 1 лютого 1992 року всі військові прокуратури, що діяли на території України, були підпорядковані Генеральному прокурору України [15]. У науковому вимірі цей акт можна розглядати як інституційно-конститутивний крок: він не лише «перепідпорядкував» структури, а й заклав основу для трансформації радянського військово-прокурорського сегмента в елемент національної системи забезпечення законності. Фактично йшлося про утвердження юрисдикційного суверенітету України у сфері військової юстиції та запуск механізму інтеграції військових прокуратур у загальну модель прокурорського нагляду.

Логічним продовженням цього процесу стало організаційне та функціональне оформлення інституту: 6 лютого 1992 року у структурі Генеральної прокуратури України створено Управління нагляду за додержанням законів у Збройних Силах та оборонній промисловості, яке виконувало координаційні й методичні функції щодо діяльності військових прокуратур [16]. Таким чином було сформовано керівний «центр» спеціалізації, здатний забезпечувати єдині підходи до прокурорського реагування у військовій сфері. Однак інституційна наявність ще не тотожна нормативній визначеності: повноцінне правове закріплення інституту було забезпечене внесенням змін до Закону України «Про прокуратуру» Законом від 26 листопада 1993 р. № 3662-ХІІ, якими військові прокуратури були прямо включені до системи органів

прокуратури України [17]. У підсумку на початок 1994 року в Україні сформувалася власна ієрархічно вибудована система військових прокуратур, підпорядкована Генеральному прокурору України та інтегрована у загальну прокурорську вертикаль, але зі спеціалізованим предметом діяльності.

У 1990-х - на початку 2000-х років військова прокуратура функціонувала як спеціалізована складова загальної системи органів прокуратури, зберігаючи організаційну та функціональну автономію у сфері забезпечення законності в Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Важливо, що спеціалізація не зводилася лише до «іншої тематики справ»: вона передбачала інший режим доступу до військового середовища, іншу логіку доказування та іншу структуру взаємодії з командуванням і військовими органами правопорядку. У цей період відбувся перехід від галузевого до територіального принципу організації: створено військові прокуратури Центрального, Західного і Південного регіонів, військову прокуратуру Військово-Морських Сил України, ліквідовано прокуратури видів Збройних Сил і сформовано мережу гарнізонних військових прокуратур. Така модель забезпечувала одночасно спеціалізацію й територіальну наближеність до військових частин, що має принципове значення для оперативності реагування та процесуальної економії. Правовий статус військових прокурорів у цей період поєднував прокурорські повноваження зі статусом військовослужбовців, що було закріплено у редакціях Закону України «Про прокуратуру» 1990-х років і відповідало логіці «вбудованості» прокурорського нагляду у військове середовище: службова субординація, режимні вимоги, специфіка дисциплінарних відносин.

Паралельно удосконалювалася внутрішня організаційна структура. У 1995 році відповідний підрозділ Генеральної прокуратури було реорганізовано у Головне управління військових прокуратур, а у 2004 році - у Головне управління нагляду за додержанням законів у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Ці зміни відображали прагнення віднайти оптимальну конфігурацію між спеціалізацією та загальносистемним управлінням. До 2012 року військова прокуратура характеризувалася інституційною стабільністю, чіткою вертикаллю підпорядкування та здійснювала комплекс функцій: нагляд за додержанням законності у військовій сфері, процесуальне керівництво і підтримання державного обвинувачення у справах про військові злочини, контроль за додержанням законів при виконанні покарань. У теоретичному плані це дозволяє кваліфікувати її як інструмент «спеціалізованого забезпечення законності» в особливій сфері, де загальні стандарти правопорядку реалізуються через специфічні військово-службові відносини.

Однак реформа кримінальної юстиції початку 2010-х років, пов'язана з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, зумовила докорінну зміну підходів до спеціалізації прокуратури та призвела до ліквідації інституту військової прокуратури. Законом від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI положення про військові прокуратури були виключені із Закону України «Про прокуратуру» [18], а їхні функції передані територіальним прокуратурам. Концептуально цей крок спирався на ідею демілітаризації та уніфікації, тобто на припущення про достатність універсальної моделі прокурорського реагування незалежно від предметної сфери. Проте саме тут проявляється ключова методологічна

проблема: перенесення «мирних» інституційних рішень у сферу, де військово-службова специфіка формує інші ризики, інший характер доказування та іншу потребу у сталій спеціалізації.

Початок російсько-української війни у 2014 році продемонстрував обмеженість такого підходу та зумовив відновлення військових прокуратур. Законом від 14 серпня 2014 року було повернуто військовий статус прокурорам і створено Головну військову прокуратуру [19], що відновило спеціалізований нагляд у військовій сфері та забезпечило адаптацію прокурорської діяльності до умов збройного конфлікту. Важливо, що «відновлення» тут було не просто формальним поверненням інституції, а реакцією на різке ускладнення кримінально-правових завдань: необхідність оперативного реагування, фіксації доказів у зоні бойових дій, забезпечення процесуального керівництва в умовах особливих режимів.

Однак уже в 2019 році настав черговий етап трансформації: ухвалення Закону № 113-IX призвело до ліквідації військових прокуратур та посади Головного військового прокурора [20]. Натомість була запроваджена модель спеціалізованих прокуратур за рішенням Генерального прокурора, що означало демілітаризацію оборонного напрямку та інтеграцію військової спеціалізації у загальну систему прокуратури. Перехід до «адміністративної» спеціалізації, яка значною мірою залежить від внутрішніх управлінських актів, змінив баланс між гнучкістю та інституційною стабільністю. У 2020–2021 роках спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері формально діяли, однак їх кадровий потенціал і рівень предметної спеціалізації істотно знизилися, а регулювання здійснювалося переважно підзаконними актами, що не компенсувало втрату інституційної пам'яті та негативно впливало на ефективність реагування.

Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році знову актуалізувало потребу у спеціалізованій військовій юстиції як системі, здатній працювати у режимі надвисоких навантажень та підвищених ризиків. У 2023 році відбулася реструктуризація, в межах якої спеціалізовані прокуратури у сфері оборони отримали чіткіший організаційний статус, а наказом Генерального прокурора № 144 від 30 травня 2023 року було затверджено Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони як департамент Офісу Генерального прокурора [21]. У результаті сформовано нову інституційну модель, адаптовану до умов воєнного стану, яка у нинішньому вигляді фактично функціонує з 2023 року. Принципово, що модель «департаменту» в ОГП водночас забезпечує єдність прокурорської системи й дозволяє концентрувати спеціалізовані ресурси, однак залишає відкритим питання довгострокової нормативної стабільності та гарантій спеціалізації.

Узагальнюючи періодизацію 1991–2025 років, доцільно уточнити понятійний апарат: зміна назв та організаційно-правових форм часто створює уявлення про появу «нових» інституцій, тоді як насправді йдеться про трансформацію однієї і тієї самої прокурорської функції в межах різних нормативних моделей. У загальнотеоретичному розумінні спеціалізована прокуратура - це орган прокуратури, зорієнтований на здійснення прокурорських функцій у визначеній предметній сфері, на відміну від територіальних прокуратур, компетенція яких будується за адміністративно-територіальним принципом. Спеціалізація не змінює базових засад прокурорської діяльності, але передбачає концентрацію кадрових, процесуальних і аналітичних ресурсів у сфері підвищеного ризику та

складності, де помилки мають непропорційно високу «ціну» для публічних інтересів.

У цьому контексті військова прокуратура України постає різновидом спеціалізованої прокуратури, а її «ліквідація» чи «відновлення» на різних етапах означали зміну моделі реалізації відповідних функцій, а не відмову від них. Функціонально Спеціалізована прокуратура у сфері оборони й надалі здійснює процесуальне керівництво у провадженнях щодо правопорушень у військовій сфері, підтримує публічне обвинувачення та забезпечує нагляд за додержанням законів у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, хоча порівняно з попередніми періодами змінилися її інституційна оболонка, статус прокурорів і механізми організації діяльності. Саме ця сталість функції на тлі мінливості інституційних «форм» дозволяє говорити про циклічну еволюцію: система повертається до спеціалізації щоразу, коли безпекове середовище робить універсальні підходи недостатніми.

У цілому еволюція військової спеціалізованої прокуратури у 1991–2025 роках має циклічний характер і включає етапи становлення, стабілізації, демонтажу, відновлення та повторної трансформації. Ці етапи відображають зміну безпекових викликів і управлінських підходів та водночас переконливо підтверджують сталість потреби у спеціалізованому прокурорському інституті в оборонній сфері як структурному елементі ефективної системи військової юстиції, здатної діяти під час війни та забезпечувати баланс між вимогами дисципліни, прав людини і належним кримінально-правовим реагуванням.

Сучасний стан спеціалізованої прокуратури у сфері оборони переконливо засвідчує, що навіть за наявності формально вибудованої ієрархічної вертикалі, визначеної компетенції та функціонування в межах

Офісу Генерального прокурора її реальна ефективність не може оцінюватися ізольовано від загального стану всієї системи військової юстиції. Прокурорський сегмент у цій сфері є лише одним із елементів складної інституційної архітектури, до якої належать також органи досудового розслідування, судовий контроль і механізми виконання покарань. За відсутності їхньої структурної та функціональної узгодженості навіть інституційно впорядкована спеціалізована прокуратура об'єктивно не здатна компенсувати системні дисбаланси та дефіцити суміжних ланок. Саме тому ізольоване вдосконалення прокурорської діяльності не дає очікуваного ефекту в умовах фрагментованої військової юстиції.

Ключові обмеження діяльності спеціалізованої прокуратури не можуть бути усунені виключно внутрішніми управлінськими рішеннями Офісу Генерального прокурора, оскільки мають системний характер і зумовлені насамперед законодавчими прогалинами, міжвідомчою розпорошеністю повноважень та нестачею сталої предметної спеціалізації. Відтак виявлені проблеми доцільно аналізувати не як сукупність окремих організаційних недоліків, а як взаємопов'язаний комплекс правових, організаційних і кадрово-фахових чинників, що взаємно підсилюють один одного.

У правовому вимірі визначальним є неповне та фрагментарне нормативне оформлення військової юстиції як цілісного інституту. В Україні відсутній окремий закон про військову прокуратуру або військову юстицію, тоді як спеціалізовані прокуратури у сфері оборони функціонують переважно на підставі внутрішніх актів Генерального прокурора [9]. Така модель, безперечно, забезпечує оперативність управлінських рішень і певну гнучкість реагування в умовах воєнного стану, однак водночас не створює належних гарантій стабільності інституції,

передбачуваності її компетенції, чіткості процедур міжвідомчої взаємодії та автономії спеціалізованого напрямку. Нормативна залежність від підзаконного регулювання підвищує вразливість інституції до зміни управлінських пріоритетів і ускладнює формування довгострокової стратегії розвитку військової юстиції.

Ці проблеми посилюються незавершеністю суміжних елементів інституційної конструкції. Ліквідація військових судів у 2010 році та їх невідновлення у подальшому, а також тривала відсутність спеціального закону про військову поліцію спричинили структурний розрив між досудовим розслідуванням, процесуальним керівництвом і судовим розглядом. У результаті підслідність у справах військової спрямованості розпорошена між Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань, підрозділами Офісу Генерального прокурора та Національною поліцією. Така фрагментація неминуче підвищує координаційні витрати, ускладнює уніфікацію правозастосовної практики та знижує пріоритетність кримінальних проваджень, що мають безпосереднє значення для підтримання військового правопорядку. Особливі ризики виникають у так званих «перетинних» категоріях справ, де невизначеність підслідності здатна призводити як до дублювання повноважень, так і до фактичних прогалин у реагуванні держави.

Організаційний вимір проблематики пов'язаний з інтеграцією спеціалізованих прокуратур у сфері оборони в загальну систему Офісу Генерального прокурора без надання їм чітко окресленого автономного статусу. Кадрові, бюджетні та структурні рішення ухвалюються в межах універсальної управлінської логіки, у якій оборонний напрям об'єктивно конкурує з іншими сферами прокурорської діяльності за ресурси

та управлінську увагу. Водночас чинна модель, що не підпорядковує прокурорів військовому командуванню, відповідає європейським стандартам інституційної незалежності прокуратури, однак потребує сталої, нормативно врегульованої процедурної взаємодії з військовими структурами, без якої ефективно реагування у військовій сфері є ускладненим.

Найбільш наочно організаційні труднощі проявляються у взаємовідносинах із Військовою службою правопорядку, яка перебуває у підпорядкуванні Міністерства оборони та істотно залежить від військового командування у фінансових і кадрових питаннях. Відсутність чітко визначених механізмів координації, обміну інформацією та спільного планування між цими інституціями знижує ефективність як превентивних заходів, так і реагування на вже вчинені правопорушення. Додатковим викликом є екстериторіальність організації прокуратури, що обмежує постійну присутність прокурорів у районах бойових дій і суттєво ускладнює своєчасну фіксацію доказів, роботу зі свідками та потерпілими в умовах активних бойових дій.

Кадрово-фаховий вимір проблеми пов'язаний із відсутністю спеціалізованих вимог до добору, підготовки та професійного розвитку прокурорів оборонної сфери. Окрім загальної юридичної підготовки, така діяльність об'єктивно вимагає глибоких знань військових статутів, особливостей військової субординації, специфіки доказування в бойових умовах, а також розуміння психології військової служби та впливу бойового стресу на поведінку учасників кримінального провадження. Частка прокурорів, які мають відповідний досвід або спеціальну підготовку, залишається обмеженою, тоді як нові кадри змушені опанувати спеціалізацію безпосередньо у процесі практичної роботи. Цю ситуацію

додатково ускладнюють кадровий дефіцит і мотиваційні обмеження, оскільки підвищені ризики та складні умови діяльності у прифронтових регіонах не завжди компенсуються належними правовими й соціальними гарантіями, а питання зміни статусу прокурорів або їх прирівняння до окремих категорій військовослужбовців потребують окремого нормативного врегулювання.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід констатувати, що виявлені проблеми функціонування спеціалізованої прокуратури у сфері оборони зумовлені насамперед незавершеністю її правового оформлення та інерційним впливом попередніх реформ, спрямованих на демонтаж класичної системи військової юстиції. Фрагментація повноважень між різними органами досудового розслідування і процесуального контролю змушує спеціалізовану прокуратуру виконувати інтеграційну роль у складному міжвідомчому середовищі, що об'єктивно знижує ефективність її діяльності порівняно з моделлю цілісної військової юстиції, у межах якої функціонують спеціалізовані слідчі органи та суди. За таких умов подальший розвиток цього інституту не може обмежуватися окремими організаційними чи управлінськими рішеннями, а потребує системного переосмислення всієї інституційної архітектури військової юстиції з урахуванням викликів воєнного часу.

З огляду на це обґрунтованою є необхідність законодавчого закріплення засад функціонування військової юстиції шляхом ухвалення спеціального закону про військову юстицію або комплексного нормативного акта, який би визначив статус, систему, предметну компетенцію та гарантії інституційної автономії спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, а також чітко врегулював її взаємодію з органами

досудового розслідування, військовими формуваннями і судами. Водночас доцільним є поступове формування цілісної моделі військової юстиції на основі функціональної взаємодії спеціалізованої прокуратури, спеціалізованих слідчих органів (військової поліції) та спеціалізованих судових структур або відповідних судових палат, що відповідало б усталеній практиці держав - членів НАТО та забезпечувало баланс між вимогами військової дисципліни, ефективністю кримінального переслідування і гарантіями прав людини.

Важливим напрямом удосконалення є також нормативне усунення фрагментації підслідності у справах військової спрямованості шляхом чіткого розмежування компетенції між Державним бюро розслідувань, Службою безпеки України, Національною поліцією та органами військової юстиції, що дозволило б знизити координаційні витрати, мінімізувати дублювання повноважень і підвищити передбачуваність правозастосовної практики. Одночасно потребує посилення інституційна спроможність спеціалізованої прокуратури у сфері оборони в межах системи Офісу Генерального прокурора шляхом надання їй більш визначеного організаційного статусу та запровадження сталих процедур взаємодії з органами військового управління і Військовою службою правопорядку без порушення принципу прокурорської незалежності.

Не менш важливим є кадрово-фаховий вимір реформування, який передбачає формування спеціалізованої системи добору, підготовки та підвищення кваліфікації прокурорів оборонної сфери з урахуванням особливостей військової служби, специфіки доказування в умовах бойових дій та міжнародних стандартів розслідування воєнних злочинів. У цьому контексті потребує нормативного врегулювання

питання мотивації, соціальних гарантій і безпеки прокурорів, які здійснюють діяльність у прифронтових районах, а також визначення особливостей їхнього статусу з огляду на підвищені професійні ризики.

Загалом реалізація зазначених підходів дозволить сформувати комплексну, стабільну та функціонально узгоджену модель військової юстиції, у якій спеціалізована прокуратура у сфері оборони посідає належне місце як ключовий елемент забезпечення законності, правопорядку й захисту прав людини у секторі безпеки і оборони, а також відповідатиме стандартам демократичних держав - членів НАТО в умовах воєнного та післявоєнного розвитку України.

Література:

1. Court trials in absentia: how Ukraine prosecutes Russian occupiers for war crimes. *Суспільне | Новини*. 2025. URL: <https://suspilne.media/972237-court-trials-absentia-ukraine-prosecutes-russian-occupiers-war-crimes/>.
2. РФ скоїла понад 190 тисяч воєнних злочинів від початку повномасштабного вторгнення – Офіс Генпрокурора. *Rubryka*. 06.11.2025. URL: <https://rubryka.com/en/2025/11/06/rf-skoyila-ponad-190-tysyach-voennykh-zlochyniv-vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-ofis-genprokurora/>.
3. Як і за що судили українських військових у 2024 році: звіт Верховного Суду. *Судово-юридична газета*. 06.04.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/327381-kak-i-zachto-sudili-ukrainskikh-voennykh-v-2024-godu-otchet-verkhovnogo-suda>.
4. У 4 рази побільшало справ про самовільне залишення військової частини за рік (аналіз статистики 2025). *OpenDataBot*. 14.11.2025. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/awol-2025>.
5. Як змінювалася чисельність Збройних Сил України за роки війни (інфографіка). *Slovoidilo*. 01.10.2025. URL: [pilstvo/yak-zminyuvalas-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny-roky-vijnyu.](https://www.slovoidilo.ua/2025/10/01/infografika/sus</div><div data-bbox=)

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41–42, № 43, № 44–45. Ст. 529.
7. Баулін Ю. В. Військові суди в Україні: історія, ліквідація та правові наслідки. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9. С. 14–22.
8. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII (в ред. Закону України від 13 квітня 2012 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 38. Ст. 385.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19 вересня 2019 р. № 113-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 41. Ст. 202.
10. Полянський Ю. Є. Військова юстиція в Україні: проблемні питання. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 5–11.
11. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове забезпечення. *Вісник права*. 2023. Вип. 80, № 2. С. 20–29. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.
12. Parliamentary research on the introduction of military justice in Ukraine. *Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 14.03.2024. URL: <https://research.rada.gov.ua>.
13. Military Justice in Ukraine: ALI Has Prepared a Green Paper. *parlament.org.ua*. 21.06.2024. URL: <https://parlament.org.ua>.
14. Military Justice Reform in Ukraine Is Urgently Needed. *Wilson Center*. 22.02.2024. URL: <https://www.wilsoncenter.org>.
15. Про підпорядкування військових прокуратур Генеральному прокурору України : Постанова Верховної Ради України від 30 січня 1992 р. № 2076-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 19. Ст. 259.
16. Про структуру Генеральної прокуратури України : Постанова Верховної Ради України від 6 лютого 1992 р. № 2113-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 19. Ст. 262.
17. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про прокуратуру» : Закон України від 26

листопада 1993 р. № 3662-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 45.

18. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру»: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 46. Ст. 548.

19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо утворення військових прокуратур: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1632-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 36. Ст. 1189.

20. Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони: наказ Генерального прокурора України від 30 травня 2023 р. № 144. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakaz-generalnogo-prokurora-ukrayini-vid-30052023-144>.

References:

1. Court trials in absentia: how Ukraine prosecutes Russian occupiers for war crimes. *Suspilne | Novyny*. 2025. URL: <https://suspilne.media/972237-court-trials-absentia-ukraine-prosecutes-russian-occupiers-war-crimes/>.

2. RF skoila ponad 190 tysiach voiennykh zlochyniv vid pochatku povnomasshtabnoho vtorhennia – Ofis Henprokurora. *Rubryka*. 06.11.2025. URL: <https://rubryka.com/en/2025/11/06/rf-skoyila-ponad-190-tysyach-voyennykh-zlochyniv-vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-ofis-genprokurora/>.

3. Iak i za shcho sudyly ukrainskykh viiskovykh u 2024 rotsi: zvit Verkhovnoho Sudu. *Sudovyrydychna hazeta*. 06.04.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/327381-kak-i-zachto-sudili-ukrainskikh-voennykh-v-2024-godu-otchet-verkhovnoho-suda>.

4. U 4 razy pobilshalo sprav pro samovilne zalyshennia viiskovoi chastyny za rik (analiz statystyky 2025). *OpenDataBot*. 14.11.2025. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/awol-2025>.

5. Iak zminiuvalasia chyselnist Zbroinykh Syl Ukrainy za roky viiny (infografika). *Slovoidilo*. 01.10.2025. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/10/01/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalas-chyselnist-zbrojnyx-syl-ukrayiny-roky-vijny>.

6. Pro sudoustrii i status suddiv: *Zakon Ukrainy* vid 7 lypnia 2010 r. № 2453-VI. *Vidomosti*

Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2010. № 41–42, № 43, № 44–45. Ст. 529.

7. Baulin Yu. V. *Viiskovi sudy v Ukraini: istoriia, likvidatsiia ta pravovi naslidky*. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. 2011. № 9. S. 14–22.

8. Pro prokuraturu: *Zakon Ukrainy* vid 5 lystopada 1991 r. № 1789-XII (v red. *Zakonu Ukrainy* vid 13 kvitnia 2012 r.). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2012. № 38. Ст. 385.

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pershocherhovoykh zakhodiv iz reformy orhaniv prokuratury: *Zakon Ukrainy* vid 19 veresnia 2019 r. № 113-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2019. № 41. Ст. 202.

10. Polianskyi Yu. Ye. *Viiskova yustytisia v Ukraini: problemni pytannia*. *Yurydychnyi visnyk*. 2019. № 3. S. 5–11.

11. Zahorodnii Ye. O. *Spetsializovana prokuratura u sferi oborony: pravove zabezpechennia*. *Visnyk prava*. 2023. Vyp. 80, № 2. S. 20–29. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.

12. Parliamentary research on the introduction of military justice in Ukraine. *Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 14.03.2024. URL: <https://research.rada.gov.ua>.

13. Military Justice in Ukraine: ALI Has Prepared a Green Paper. *parlament.org.ua*. 21.06.2024. URL: <https://parlament.org.ua>.

14. Military Justice Reform in Ukraine Is Urgently Needed. *Wilson Center*. 22.02.2024. URL: <https://www.wilsoncenter.org>.

15. Pro pidporiadkuvannia viiskovykh prokuratur Heneralnomu prokuroru Ukrainy: *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy* vid 30 sichnia 1992 r. № 2076-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 19. Ст. 259.

16. Pro strukturu Heneralnoi prokuratury Ukrainy: *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy* vid 6 liutoho 1992 r. № 2113-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 19. Ст. 262.

17. Pro vnesennia zmin i dopovnen do *Zakonu Ukrainy* «Pro prokuraturu»: *Zakon Ukrainy* vid 26 lystopada 1993 r. № 3662-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1994. № 11. Ст. 45.

18. Pro vnesennia zmin do *Zakonu Ukrainy* «Pro prokuraturu»: *Zakon Ukrainy* vid 13 kvitnia 2012 r. № 4652-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2012. № 46. Ст. 548.

19. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo utvorennia viiskovykh prokuratur : Zakon Ukrainy vid 14 serpnia 2014 r. № 1632-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. № 36. St. 1189.

20. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Spetsializovanu prokuraturu u sferi oborony : nakaz Heneralnogo prokurora Ukrainy vid 30 travnia 2023 r. № 144. Ofis Heneralnogo prokurora Ukrainy. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakaz-generalnogo-prokurora-ukrayini-vid-30052023-144>.

Tatarenko H.V. History of the formation and transformation of the specialized prosecutor's office in the field of defence of Ukraine (1991–2025): problems and prospects. – Article.

The article analyzes the formation and development of the Specialized Prosecutor's Office in the field of defence of Ukraine from 1991 to 2025 through the prism of the evolution of the constitutional model of prosecutorial functions, reforms of the law enforcement system, and transformations of military justice. Particular attention is paid to the correlation between constitutional principles, sectoral legislation, and institutional practices in the context of democratic governance and the rule of law. The key stages of institutional transformation—from formation and stabilization to liquidation, restoration, and subsequent functional reconfiguration—are examined, as well as their impact on ensuring legality, military discipline, and the protection of human rights within the security and defence sector under conditions of armed aggression and martial law.

It is substantiated that the full-scale war has significantly exacerbated long-standing systemic

problems within criminal justice in the military sphere, including institutional fragmentation, overlapping competences, and weakened procedural coherence. These challenges have highlighted the objective need for professional and functional specialization of prosecutors dealing with crimes committed in the defence sector. The article identifies the main legal, organizational, and staffing-related challenges of the current model of the Specialized Prosecutor's Office in the field of defence, such as incomplete regulatory frameworks, the absence of specialized military courts, insufficient coordination with investigative bodies, and кадрові дисбаланси, спричинені воєнним станом.

The prospects for further development of the Specialized Prosecutor's Office are outlined with due regard to international experience, NATO standards, and the concept of the «military justice triad», emphasizing the necessity of a comprehensive, institutionally balanced, and constitutionally consistent model of military justice in Ukraine.

Keywords: *military justice; war crimes; military crimes; prosecution reform; Specialized Prosecutor's Office in the field of defense; status of a prosecutor; prosecution service; law and order.*

Авторська довідка:

Татаренко Галина Вікторівна – кандидат юридичних наук, професор кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

Стаття надійшла до редакції 28 жовтня 2025 р.